

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 8 Sayı: 39 Volume: 8 Issue: 39

Ağustos 2015 August 2015

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

MENEMEN OLAYI'NIN ADANA BASININA YANSIMASI

RESPONSE OF MENEMEN EVENT TO ADANA PRESS

Erdem ÇANAK*

Öz

"Menemen Olayı" adıyla tarihe geçen hâdise, 23 Aralık 1930 günü İzmir'in Menemen ilçesinde meydana gelmiştir. Cumhuriyet rejimini hedef alan hâdise esnasında organize şekilde hareket eden bir kısım mürtecî, asteğmen Kubilay ile iki bekçiyi şehit etmiştir. Tüm Türkiye'de büyük bir infiale neden olan hâdiseden dolayı Menemen, Manisa ve Balıkesir'de idâre-i örfiye ilân edilmiştir. Olayın fâilleri kısa sürede yakalanırken yapılan tahkikat esnasında hâdiseyeyle alâkalı oldukları gerekçesiyle Nakşibendî tarikatına mensup bazı kişiler de tevkif edilmiştir. Divân-ı Harb-i Örfî tarafından gerçekleştirilen yargılama neticesinde birçok kişi muhtelif cezalara çarptırılırken 32 kişi de idâma mahkûm edilmiştir. Bu çalışmada ise Menemen hâdisesinin meydana gelişi ile olayın fâillerinin yargılama sürecinin Adana basınına yansımaları ve Adana kamuoyunun olaya tepkisi ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Menemen Olayı, Mustafa Fehmi Kubilay, Serbest Cumhuriyet Fırkası, Yeni Adana, Türk Sözü.

Abstract

The event recorded in history by the name "Menemen Event" has been happened at Menemen town of İzmir in 23 February 1930. During the event targeting the Republican regime, a number of reactionaries moving in an organized manner had martyred snotty Kubilay and two guards. Because of this event that cause great resentment in Turkey, which Menemen, Manisa and Balıkesir of idâre-i örfiye was declared. While the perpetrators of the event have been caught as soon as possible, during the investigation about the event, some people-especially companion of Nakşibendî sect-have been arrested because of the ground that they are relevant to event. As a result of judgment made by Divân-ı Harb-i Örfî, while a lot of people have been penalized with sundry penal, 32 people have been condemned to death. In this study, the occurrence of Menemen event, response of the trial process of perpetrators of the event to Adana press and the reaction of Adana public to this event have been considered.

Keywords: Menemen Event, Mustafa Fehmi Kubilay, Serbest Cumhuriyet Fırkası, Yeni Adana, Türk Sözü.

Giriş

Türkiye Cumhuriyeti, Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde emperyalist devletlere karşı verilen uzun bir mücadeleden sonra kurulmuştur. Bu nedenle Atatürk, ülkenin bağımsızlığını kazanmasından sonra muasır medeniyetler seviyesine çıkabilmesi için bir dizi inkılâp gerçekleştirmiştir. Bu bağlamda öncelikle Saltanatı kaldırmış, akabinde de cumhuriyeti ilân ederek yeni rejimin adını koymuştur. Bunları müteâkıben 3 Mart 1924'te kabul edilen 429 sayılı kanûn ile Şer'îye ve Evkaf ile Erkânı Harbiye-i Umûmiye Vekâletleri kaldırılmış, 430 sayılı Tevhid-i Tedrisat Kanûnu ile eğitimde birlik sağlanmış, 431 sayılı kanûn ile de Halîfelik ilga edilmiştir. Ancak bu inkılâplar esnasında Atatürk, Millî Mücadele yıllarında birlikte hareket ettiği Kâzım Karabekir, Rauf Orbay, Refet Bele ve Ali Fuat Cebesoy gibi isimlerin zaman zaman tepkisiyle karşılaşmıştır. Bu tepki, adı geçen kişilerin bir süre sonra Cumhuriyet Halk Fırkası'ndan (CHF) ayrılarak 17 Kasım 1924 tarihinde Terakkîperver Cumhuriyet Fırkası (TpCF) adıyla yeni bir siyâsî parti kurmalarına neden olmuştur (Zürcher, 2003: 86; Yücel, 2006: 26-27). Fakat 25 Şubat 1925 günü başlayan Şeyh Sait İsyanı'nın bastırılmasından sonra hükûmet, isyanla alâkası olduğu gerekçesiyle 3 Haziran 1925 tarihinde TpCF'yi kapatma kararı almıştır (Yeşil, 2002: 366-367; Zürcher, 2003: 130). TpCF'nin kapatılmasından sonra da inkılâplar hızlı bir şekilde devam etmiştir.

Türkiye'nin çağdaşlaşma yolunda hızla ilerlediği bu yıllarda Amerika'da ise büyük bir ekonomik buhrân yaşanmıştır. 1929 yılında meydana gelen ve bütün dünyayı etkileyen buhrândan Türkiye de etkilenmiştir. Hatta tarımsal ürünlerin fiyatlarında yaşanan düşüşten dolayı daha fazla etkilediği de söylenebilir (Tezel, 2002: 240). Bu nedenle Atatürk, tek parti yönetiminin denetlenebilmesi, ülkenin içinde bulunduğu krizden kısa sürede çıkabilmesi ve halkın hükûmete olan tepkisinin meclis çatısı altında dile

* Yrd.Doç.Dr., Çukurova Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

getirilebilmesi amacıyla bir muhâlefet partisinin kurulmasını öngörmüştür. Bu görevi de Paris Büyükelçisi Fethi Bey'e (Okyar) vermiştir (Yetkin, 1982: 32; Soyak, 2005: 393-395).¹

Atatürk'ün desteği ile çalışmalara başlayan Fethi Bey, 12 Ağustos 1930 tarihinde Serbest Cumhuriyet Fırkası'nı kurmuştur. Ancak fırka, uzun süredir susturulan muhâlefetin ve yapılan inkılâpların karşıtlarının yöneldiği bir yer haline gelmiştir. Bunun üzerine Fethi Bey, 17 Kasım 1930 tarihinde fırkayı kapatmıştır (Okyar-Seyitdanlıoğlu, 1999: 162). Fırka'nın kapatılmasından yaklaşık bir ay sonra da "Menemen Olayı" olarak tarihe geçen irticâ hâdisesi yaşanmıştır. 23 Aralık 1930 tarihinde Menemen'de meydana gelen olay esnasında asteğmen Mustafa Fehmi Kubilay² ile iki bekçi şehit edilmiştir. Yapılan tahkikat neticesinde olayın merkezinin Manisa, fâillerinin ise Nakşibendî tarikatına mensup Giritli Derviş Mehmet³ ile arkadaşları olduğu tespit edilmiştir. Olayı müteâkiben yakalanan fâiller ise kısa sürede yargılanarak cezalandırılmışlardır.

I. ADANA BASININA GÖRE MENEMEN OLAYI

Menemen Olayı'nın meydana geldiği tarihlerde Adana'da Yeni Adana ve Türk Sözü adlı iki gazete yayınlanmaktadır. Bundan dolayı olayın Adana basınına yansımaları ile Adanalıların vermiş olduğu tepkiler bu gazeteler bağlamında ele alınmıştır.

Bu gazetelerden Yeni Adana; Ahmet Remzi Bey (Yüreğir) ile Yozgatlı yedeksubay Avni Bey (Doğan) tarafından "Adana" adıyla haftalık periyotta ve siyâsî içerikli olarak yayınlanmıştır (İslam, 1995; Tevfik, 1932: 5). İlk sayısı 25 Aralık 1918 tarihlidir.⁴ Üç sayı yayımlandıktan sonra Millî Mücadele'yi destekleyen yazılarından dolayı bölgeyi işgal eden Fransızlar tarafından kapatılmıştır. Bunun üzerine Ahmet Remzi Bey, "Yeni Adana" adında yeni bir gazete çıkarmıştır. Fakat Fransızlar, 8 Ocak 1919 tarihli beşinci sayısında yer alan "Kanûna Riayet" başlıklı yazısından dolayı bu gazeteye de el koymuşlardır (Toros, 2001: 30).

Gazetesine el konulan Ahmet Remzi Bey ise Sivas Kongresi'ne giderek Mustafa Kemal Paşa ile görüşmüştür. Bu esnada kendisine Adana Müdâfaa-i Hukuk Cemiyetini kurma görevi verilmiştir. Ancak Adana'nın işgal altında olmasından dolayı cemiyeti Kayseri'de kurmak zorunda kalmıştır (Ayhan, 1963: 17-18). Ahmet Remzi Bey bu günlerde Mazlum Rasim Bey ile birlikte "Adana'ya Doğru" adlı bir de gazete çıkarmıştır (Coşar, 1965: 68; Varlık, 1985: 1207; Akalın, 2000: 126; Toros, 2001: 33).⁵ Fakat cemiyet merkezinin Kayseri'den Niğde'ye taşınması üzerine gazetenin yayın hayatı da sona ermiştir (Coşar, 1965: 68). Müteâkiben Pozantı'ya gelen Ahmet Remzi Bey, Ferit Celal (Güven) ile birkaç yedek subayın da katkısıyla Pozantı İstasyonu'ndaki bir vagonunda Yeni Adana gazetesi yeniden yayınlanmıştır.

Cephelere ait haberlerin yanı sıra Mustafa Kemal Paşanın beyânâtları ile Meclisteki konuşmalarının bölge halkına ulaşmasını sağlayan gazete, Millî Mücadele döneminde Ankara ile bölge arasında köprü vazifesi görmüştür. Adana'nın düşman işgalinden kurtarılmasından sonra da Adana'da yayınlanmaya başlanmıştır (Parmaksızoğlu, 1959: 207-208).

1930'lı yılların başında günlük ortalama satış adedi 1.500 civarında olan gazete, Ahmet Remzi Bey'in 1951 yılındaki ölümünden sonra oğulları Çetin Remzi Yüreğir ile Aydın Remzi Yüreğir tarafından yayınlanmaya devam etmiştir. 1965 yılında Amerika'da bulunan Gazete Sahipleri Birliği (ANPA) tarafından Millî Mücadele yıllarındaki yayınından dolayı "basın hizmetine ve daha iyi bir yaşam sağlama savaşımına esin kaynağı" olduğu gerekçesiyle ödüllendirilmiş olup yayın hayatına hâlâ devam etmektedir (Yurt Ansiklopedisi, 1981: 166).

¹ Hasan Rıza Soyak hatıralarında Atatürk'ün Fethi Bey'i seçmesinde eski ve yakın arkadaşı olmasının yanı sıra Fethi Bey'in her vesile ile Başvekil İsmet Paşa'nın idâresini beğenmediğini açıkça söyleyip tenkit etmesinin önemli bir etken olduğunu belirtmiştir. Soyak, Hasan Rıza (2005). *Atatürk'ten Hatıralar*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, s. 395.

² Kubilay'ın hayat ve terceme-i hâli hakkında bir risâle yapılarak cumhuriyet gençliğine dağıtılacağı belirtilmiştir. Bu risâlede Kubilay'ın hayatına dâir şu malûmâtlar verilmiştir: Aslen Giritli bir aileden olan Kubilay, 1904 yılında Adana'nın Kozan ilçesinde doğmuştur. Balkan Harbinden birkaç ay önce Yunanistan'daki emlakini satmak üzere Türkiye'den ayrılan babası, harbin patlak vermesi üzerine bir yelkenli ile firâr ederken Yunanlı korsanlara esir düşmüş ve Atina'ya götürülerek öldürülmüştür. Bu sırada Kubilay ise 6-7 yaşındaymış. Kubilay'ın eğitim hayatı ise şu şekilde olmuştur: Aydın'ın Kenzül İrfan mektebine devam eden Kubilay, daha sonra Antalya Muallim Mektebine girmiş, mektep lağvedilince önce İzmir Muallim Mektebine, sıhhi vaziyetinin bozulması üzerine de son sınıfta Bursa Muallim Mektebine nakledilmiş. 1922 yılında bu mektepten diploma almış, müteâkiben Aydın Gazi Paşa Mektebine tayin edilmiş ve üç dört sene burada görev yapmış. Bu günlerde evlenen Kubilay'ın bir de oğlu olmuş. Fakat eşi ile anlaşamadıkları için ayrılmış. Olaydan önceki Eylül ayında da Menemen'e tayin olmuş, ancak muallimlik vazifesine başlamadan askere alınmıştır. Türk Sözü, 13 Kânûnusânî 1931.

³ Derviş Mehmet aslen Akhisarlıdır. İstiklâl Harbi esnasında Yunanlılara hizmet etmiş ve harbi müteâkiben bir tekke açmıştır. O zaman Bektaşi olduğu ifade edilen Derviş Mehmet, bilâhare Nakşibendî olmuş, iki sene sonra da tekkesini kapatarak başka sergüzeştlere atılmıştır. Türk Sözü, 14 Kânûnusânî 1931.

⁴ Kaynaklarda genel olarak 25 Aralık 1918 tarihi verilmektedir. "Adana", *Yurt Ansiklopedisi* (1981), Cilt I, İstanbul, s. 166; Varlık, Bülent (1985). "Mütareke ve Millî Mücadele Basını", *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 5, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 1207. Bunun yanı sıra 1919 yılında yayınlanmaya başladığını iddia eden kaynaklar da vardır. İsmail Tevfik (1932). *Adana Vilâyeti Matbuatı*, Ankara, s. 13.

⁵ Gazetenin ismi aynı dönemde İzmir'de yayınlanan "İzmir'e Doğru" isimli gazeteden esinlenerek verilmiştir. Akalın, Gülseren (1998). *Millî Mücadele Döneminde Adana Basını*, Adana, s. 19-22.

Türk Sözü gazetesi ise Ferit Celal (Güven) tarafından gündelik periyotta ve siyâsi içerikli olarak yayınlanmıştır. İlk sayısı 1 Ocak 1923 tarihli olup 1966 yılına kadar yayını sürdürmüştür (Tevfik, 1932: 7).⁶ 1930'lu yılların başında günlük ortalama satış adedi 1.000 civarında olmuştur (Tevfik, 1932: 8).

Türk Sözü gazetesinde yer alan haberlere göre Menemen Olayı şu şekilde cereyan etmiştir: İrticâ hareketine karar verildikten sonra kendisine mühendis süsü veren Emrullah oğlu Derviş Mehmet'in kumandasındaki tarikat mensuplarından bir çete teşekkül etmiş (Türk Sözü, 26 Kânûnuevvel 1930). Dördünün adı Mehmet, ikisinin adı Hasan olmak üzere altı kişiden oluşan bu çete, Manisa'dan hareket ederek Yağcılar köyüne gelmiş ve bir gece burada konaklamış.⁷ Bu sırada köylülerden de silah almışlar. Daha sonra köyün üst tarafındaki ormanlık alanın içine bir çardak yapmışlar ve on gün boyunca bu çardakta zikir yaparak Receb ayının on beşine tesâdüf eden salı gününü beklemişler. Salı gecesi yola çıkmışlar ve sabaha doğru Menemen'e gelmişler. Menemen'e gelince kendisine mehdî namını veren Derviş Mehmet, arkadaşlarını kasabanın dışında bir yere gizleyerek şehre girmiş ve vaziyeti tetkik etmiş. Ortamı müsâit görünce de geri dönerek arkadaşlarını almış ve sokaklardan geçerek câmîye girmişler. Bu esnada câmide bulunan halk, silahlı bazı kişilerin geldiğini görünce korkmuş ise de sahte mehdî, Müslüman olanların kendilerinden katiyen korkmamalarını, Allah'ın emri ile hareket ettiklerini ve dünyayı ıslaha geldiklerini söyleyerek câmiden çıkan halkı dine davet etmiş. Bu sırada câmide bulunan atlastan bir bayrağı da çıkararak tekbir getirmeye başlamışlar. Aynı anda bir taraftan da şapka aleyhinde sözler sarf ederek hükûmet konağının önündeki meydana gelmişler. Meraklı bir halk kitlesi tarafından da kuşatılan Derviş Mehmet ve arkadaşları, meydanın ortasına diktikleri bayrak altında zikir yapmaya başlamışlar. Kendilerini izlemek üzere toplanmış olan halka da, *"bu sancağın altından geçenler Müslüman olur, kâfirlikten kurtulur"* demişler.⁸

Halkı kendilerine katılmaya davet eden Derviş Mehmet, *"Dükkânınızı kapatın Müslüman olan arkamızdan gelsin. Menemen'in etrafı yetmiş bin taraftarımızla sarılıdır. Kaçmaya imkân yoktur, Şehzade Abdülmecit Efendimiz Hazretleri geldi, kırk güne kadar her şey düzelecektir"* diyerek hükûmeti devireceğini söylemiş. Durumdan haberdar olan Kaymakam, zâbit vekili Kubilay ile bir müfreze askeri derhal olay mahalline göndermiş. Bu esnada mürteciler, sancak-ı şerif tabîr ettikleri bayrağın etrafında dönmeye devam etmişler. Olay yerine gelen Kubilay mürtecilerin üzerine atılarak ikisini göğüslerinden tutup, *"silahlarınızı teslim edin, vatana hıyânet ediyorsunuz, halkı iğfalden vazgeçin"* demiş. Bu hâl karşısında mürtecilerden birisi silahıyla ateş ederek Kubilay'ı ayağından yaralamış. Yaralanan zâbit, mürtecilerin yanından ayrılmış ve geriye doğru iki üç adım atmış ise de yarasının tesiriyle düşmüş. Bunu fırsat bilen Derviş Mehmet, yaralı zâbitin yanına giderek belinden çıkardığı bıçakla Kubilay'ın başını gövdesinden ayırarak bayrağın tepesine geçirmiş. Bununla da yetinmeyerek yaptığı hareketin dîn nazarında iyi bir şey olduğunu söyleyerek bayrak etrafında dönmek suretiyle zikir yapmaya devam etmiş. Olay yerine gelen jandarma mürtecilere müdahale etmiş ise de çıkan kargaşadan istifâde eden Hasan ismindeki iki kişi kaçmayı başarmış (Türk Sözü, 26 Kânûnuevvel 1930).

Yakalanan Derviş Mehmet'e neden Menemen'i seçtiği sorulunca *"orada Serbest Cumhuriyet Fırkası kazandığı ve müzaheret (yardım etme, koruma) gördükleri için"* cevabını vermiştir. Ayrıca İstanbul'da çıkan *"Köroğlu"* gazetesinin *"Kan Kalesi"* tefrikasını okuduklarını ve ondan ilhâm aldıklarını söylemiş, hatta *"bu gece ne olursa olacaktır, kıyamet kopacaktır. Menemen müftüsünü bana çağırın, ona her şeyi söyleyeceğim, size söylemem"* demiş. Yanına gelen müftüye de aynı şeyleri söyleyerek dine davet etmiş (Türk Sözü, 28 Kânûnuevvel 1930).

Hâdise üzerine başlayan tahkikat esnasında Manisa ve Menemen'de ilk etapta 50'ye yakın kişi tutuklanmıştır. Bunların 5'i fâilleri Menemen sokaklarında dolaşırken gördükleri halde ihbar etmedikleri, biri hâdise esnasında el çırpıtığı, birisi de mürtecilere ip verdiği için tevkif edilmiştir. Ancak bunların ekseriyetini Derviş Mehmet ile alâkası olan Manisa'daki tekke mensupları oluşturmuştur.⁹ Bunların yanı sıra hâdiseye ilgileri olduğu gerekçesiyle İstanbul, Balıkesir ve İzmir'de de tutuklananlar olmuştur.¹⁰ Çoğu Nakşibendî tarikatından olan bu kişiler de muhâkeme edilmek üzere Menemen'e sevk edilmiştir.

Büyük infiale neden olan hâdise üzerine TBMM Başkanı Kâzım Paşa, Başbakan İsmet, Erkânı Harbiye-i Umûmiye Reisi Fevzi, Dâhiliye Vekili Şükrü Bey ile Ordu Müfettişi Fahrettin Paşa Dolmabahçe'de

⁶ Yurt Ansiklopedisinde 1 Ocak 1924 tarihinde çıkmaya başladığı bilgisi yer almaktadır. *Yurt Ansiklopedisi*, s. 167.

⁷ Bunlardan Hasan ismindeki kişilerin çocuk denecek yaşta, Mehmet ismindeki kişilerin ise 45 yaş civarında oldukları belirtilmiştir. Bu altı kişi Şamdan Mehmet, Sütçü Mehmet, Derviş Mehmet, Emrullah oğlu Mehmet, Ali oğlu Hasan ile Mürteza oğlu Hasan'dır. Türk Sözü, 28 Kânûnuevvel 1930.

⁸ Bunlar Ashabı Kehften olduklarını söyleyerek kendilerine *"Mernuş"*, *"Kefeş"*, *"Tetayyuş"*, *"Şazenuş"* ve *"Debernuş"* gibi yedi uyuyanların isimlerini takmışlar. Hatta Derviş Mehmet'in *"Kitmir"* adını verdiği bir de köpeği varmış. Türk Sözü, 26 Kânûnuevvel 1930.

⁹ Olaydan sonra kaçan Hasan isimli iki kişi kısa sürede yakalanırken hâdiseye sebep olan gizli teşkilatın Manisa merkez olmak üzere Alaşehir'e kadar uzandığının tespit edildiği belirtilmiştir. Türk Sözü, 28 Kânûnuevvel 1930; 30 Kânûnuevvel 1930.

¹⁰ İstanbul'da 8'i tekke şeyhi olmak üzere 15, Balıkesir'de ise 3'ü gazeteci olmak üzere 4 kişi tutuklanmıştır. Türk Sözü, 29 Kânûnuevvel 1930.

Atatürk ile bir araya gelmiştir. Görüşmeyi müteakiben Dâhiliye Vekili Şükrü Bey ile Ordu Müfettişi Fahrettin Paşa tahkikatta bulunmak üzere Menemen'e gelmiş (Türk Sözü, 29 Kânûnuevvel 1930) ve öncelikle mezarlığa giderek Kubilay ile iki bekçinin kabirlerini ziyaret etmişlerdir. Şükrü Bey burada yaptığı konuşmada;

"Vali Paşa, Kumandan Paşa, şerefle yatan bu şehitler cehâlet ve taassubun feci kurbanlarıdır. Size bunların huzurunda taziyetlerimi, teessürlerimi beyân ederim. En çok teessüre şayan olan cihet bu vazife kumandanlarına yapılan feci cinayet muvacehesinde bazı kimselerin lakayt ve teşvikkâr bulunmalarıdır. Cehâlet ve taassubun önüne geçilmeyecek olursa bir gün vatanın ve cumhuriyetin de bu cehâlet ve taassuba kurban gitmesinden korkulur. Bu şehitlere inkilâba ve vatana karşı bu cinayeti irtikâp edenler elbette cezasız kalmayacaklardır. Bu münasebetle bu millete sürülmek istenilen leke ve bize karşı yapılan taarruz ancak o zaman temizlenebilir" demıştır. Kabristândan sonra da hâdisenin cereyan ettiği meydanda incelemelerde bulunmuşlardır (Türk Sözü, 30 Kânûnuevvel 1930).¹¹

Tahkikat devam ederken TBMM'de hâdiseye dâir Mazhar Müfit Bey ile arkadaşları tarafından bir önerge verilmiştir. Önerge ile ilgili açıklamanın ise birkaç gün içerisinde İsmet Paşa tarafından yapılacağı açıklanmıştır (Türk Sözü, 30 Kânûnuevvel 1930).¹² Bu esnada Menemen'de devam eden tahkikat kapsamında Kaymakam ile Jandarma Kumandanı da görevlerini ihmâl edip etmedikleri hususunda soruşturma geçirmişlerdir. Jandarma Kumandanı ifâdesinde hâdises esnasında alaydan takviye kuvvet istediklerini ve mürtecilerin hükûmet konağını işgal etmemesi için bina içinde tertibât aldığından Kubilay'ın şehit edildiğini görmediğini, elim hâdiseden de meydana geldikten sonra haberi olduğunu söylemiştir (Türk Sözü, 12 Kânûnusânî 1931). Fakat tahkikat neticesinde Jandarma Bölük Kumandanı Fahri Bey vazîfesinin gereğini yerine getirmedeği, Kaymakam Cevat Bey de hâdises esnasında vazîfesini ihmâl ettiği gerekçesiyle vekâlet emrine alınmıştır (Türk Sözü, 30 Kânûnuevvel 1930).¹³ Bunlar ayrıca divân-ı harbte muhâkeme edilmişlerdir. Bunların yanı sıra Manisa Valisi hakkında da tahkikat yapılacağı ve ihmâli tespit edilirse vekâlet emrine alınacağı açıklanmıştır (Türk Sözü, 9 Kânûnusânî 1931).¹⁴

Rejime yönelik bu müessif hâdises Atatürk'ü derinden etkilemiştir. Hâdises anında halktan bazı kişilerin mürtecilere destek vermesi ise üzüntüsünü daha da artırmıştır. Bu nedenle Atatürk, orduya hitâben Erkânı Harbiye Reisi Müşir Fevzi Paşa'ya gönderdiği taziye mektubunda bu hususa dâir düşüncelerini de dile getirmiştir (Türk Sözü, 29 Kânûnuevvel 1930):

"Menemen'de ahiren vukua gelen irticâ teşebbüsü esnasında zâbit vekili Kubilay Bey'in vazife ifa ederken duçar olduğu âkıbetten Cumhuriyet ordusunu taziyet ederim. Kubilay Bey'in şehâdetinde mürtecilerin gösterdiği vahşet karşısında Menemen'deki ahâlîden bazılarının alkışla tasvipkar bulunmaları bütün cumhuriyetçi ve vatanperverler için utanılacak bir hâdisedir. Vatani müdâfaa için yetiştirilen, dâhili politika ve ihtilafın haricinde ve feokinde muhterem bir vaziyette bulunan Türk zâbitinin mürteciler karşısındaki yüksek vazîfesi vatandaşlar tarafından yalnız hürmetle karşılandığına şüphe yoktur. Menemen'de ahâlîden bazılarının hataları bütün milleti müteallim etmiştir.

İstilanın acılığını tatmış bir muhitte genç ve kahraman zâbit vekilinin uğradığı tecavüzün milletin bizzat cumhuriyete karşı bir suikast telakki ettiği ve mütecasirlerle müşevvikleri ona göre takip edeceği muhakkaktır.

Hepimizin dikkati bu meseledeki vazîfelerimizin icabatını hassasiyetle ve hakkı ile yerine getirmeğe matuftur.

Büyük ordunun kahraman genç zâbiti ve cumhuriyetin mefkûresi muallim heyetinin kıymetli uzvu Kubilay Bey'in temiz kanı ile cumhuriyet hayatiyetini tazelemiş ve kuvvetlendirmiş olacaktır.

Reisi Cumhur Gazi Mustafa Kemal"

Erkân-ı Harbiye Reisi Müşir Fevzi Paşa Atatürk'ün göndermiş olduğu taziye mektubunun bütün birliklerde merasimle okunmasını istemiş ve aşağıdaki yazıyla da bu talimâtını orduya tebliğ etmiştir (Türk Sözü, 30 Kânûnuevvel 1930):

"Zâbit Vekili Kubilay Bey'in feci bir surette vuku bulan şehâdeti münasebeti ile Reisi Cumhur Hazretlerinin ordumuza taziyetnameleri sureti aynen aşağıya dercedilmiştir. Bütün kıtaat ve müessesatta umum zâbit ve nefeler muvacehesinde merasimi mahsusa ile okunmasını tamimem tebliğ ederim. Yüksek ordumuz hakkında her vakit izhar buyurulan ve bu defa da pek âli bir surette tecelli eden bu muhabbet ve hissiyatı âliye karşı ordumuzun lâyezal rabita ve şükranları Reisi Cumhur hazretlerine bizzat arz olunmuştur. Bu kahraman arkadaşımızın şehadetinden dolayı teessürlerimizi ifâde ederken bu aziz şehidin ruhunu tebcile zâti taziyetlerimi de bütün ordu arkadaşlarıma ayrıca rica ederim."

¹¹ İncelemelerini tamamlayan Şükrü Kaya gazetecilere yaptığı açıklamada, "Divân-ı Harbe intikal etmiş bir mesele hakkında hiçbir şey söyleyemem. Menemen hâdisesi etrafında yaptığım tetkikata dâir başvekil paşaya izahat vermek üzere bu akşam Ankara'ya gidiyorum. İrticâ hâdisesine müteallik tetkikatımı bitirdiğim için tekrar Menemen'e gitmekliğim mevzu bahis değildir. Ankara'da müstacel işlerle meşgul olduktan sonra Gazi hazretleri arzu ve tensip buyururlarsa bittabi tetkik seyahatlerinin mütebaki kısmına iştirâk ederim" demıştır. Türk Sözü, 8 Kânûnusânî 1931.

¹² İsmet Paşa TBMM'nin 1 Kânûnusânî günkü oturumunda hâdiseye ilgili takrîre cevap vermiştir. Yeni Adana, 4 Kânûnusânî 1931.

¹³ Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya'nın emriyle vazîfesini hakkıyla yerine getirmediğinden dolayı vekâlet emrine alınan Menemen Kaymakamı, İzmir Vali Muavini Saip Bey tarafından sorgulanmıştır. Yeni Adana, 5 Kânûnusânî 1931.

¹⁴ İzmir Valisi Kâzım Paşa'nın da kusuru tespit edildiği takdirde merkeze alınacağı ifâde edilmiştir. Yeni Adana, 1 Kânûnusânî 1931.

Hâdise Türk toplumunda da derin bir infiâl yaratmıştır. Bu nedenle tertiplenen toplantı ve mitinglerle yapılan gayri insânî davranış tel'in edilmiştir. Bu nitelikteki mitinglerden birisi de yüksek tahsil gençliği tarafından İstanbul'da "*Dârülfünûn Meydanı*"nda gerçekleştirilmiştir.¹⁵ Merasim esnasında fakülteleri adına söz alan müderrisler ile talebeler nutuklar söyleyerek hâdiseyi kınamışlardır. Nutuklardan sonra talebe ile halk ellerinde bayraklarla "*kahrolsun kara kuvvet, gençlik inkılâbın bekçisidir*" yazılı levhalarla Eminönü'ne yürümüştür. Burada talebeler tarafından hâdiseyi tel'in eden nutuklar söylenmiş ve müteâkıben Taksim'e gidilerek Cumhuriyet Âbidesi'ne çelenk konulmuştur. Bu sırada halk da "*Yaşasın Gazi, kahrolsun irticâ*" sedaları ile gençliğe destek vermiştir. Gençler mitingden sonra da Türk Milletine hitâben aşağıdaki beyânnâmeyi yayınlamışlardır (Türk Sözü, 2 Kânûnusânî 1931; Yeni Adana, 2 Kânûnusânî 1931):

"Menemen'de çıkan irticâ hâdisesi dolayısıyla Türk milletinin genç evlatları derin heyecan ve asabiyet içinde bu hareketi nefretle tel'inle karşılız. Cumhuriyete taarruz etmek ve Türk heyeti ictimâyesinin terakki ve tekâmülüne set çekmek isteyenlerin hareketleri daima bir kaya gibi rasanetle yükselecek olan Türk gençliği önünde hüsrarla eriyecektir. Bu meş'um hâdisenin vukuunda vicdanlarının seslerini susturanlar bilmelidirler ki bu memleketin içinde şuuru ile vicdanı ile mantığı ile hareket eden bir gençlik ve ilim kitleleri vardır. Bugün Dârülfünûn Meydanı'nda tertip ettiğimiz mitingle bunu büyük Türk milletine ilân ediyoruz.

Türk gençliğine emanet edilen cumhuriyeti her zaman yaşatacağız muhtaç olduğumuz kuvvet Türkün damarlarındaki asıl kanda mevcuttur."

Hâdise esnasında şehit olan Kubilay ile bekçileri anmak için birçok şehirde anma törenleri gerçekleştirilmiştir (Türk Sözü, 4 Kânûnusânî 1931; 8 Kânûnusânî 1931).¹⁶ Halk tarafından gerçekleştirilen törenlerin yanı sıra Türk Ocakları da şehitleri anma merasimleri tertiplemiştir (Türk Sözü, 4 Kânûnusânî 1931).¹⁷ Ayrıca Türk Ocakları, muallim dernekleri, Halk Fırkası teşkilatları, belediyeler ve bütün millî teşekküller Reisi Cumhur Hazretlerine hâdiseyi protesto eden ve üzüntülerini dile getiren telgraflar çekmişlerdir (Yeni Adana, 9 Kânûnusânî 1931; 13 Kânûnusânî 1931). Bu telgraflarla Menemen'deki müessif hâdise kınanırken suçluların kısa süre içerisinde cezalandırılması istenerek (Yeni Adana, 5 Kânûnusânî 1931) büyük kurtarıcının gösterdiği yolda azim ve îmanla yürümeye ant içildiği (Türk Sözü, 2 Kânûnusânî 1931; 4 Kânûnusânî 1931; 9 Kânûnusânî 1931) ve gençliğin, gençliğe tevdi edilen cumhuriyeti ve inkılâbı muhâfaza için ölmeğe ahtettiği ve her Türk gencinin bir Kubilay olduğu beyân edilmiştir. Bunun yanı sıra Menemen'e Kubilay isminin verilerek Menemen adının vatan coğrafyasından silinmesi ve suçluların süratle cezalandırılması temennileri de dile getirilmiştir (Yeni Adana, 4 Kânûnusânî 1931). Balıkesir Türk Ocağı'nda yapılan törene Kubilay'ın eşi Vedia Hanım da katılmıştır. Vedia Hanım burada yaptığı herkesi ağlatan konuşmasında icap ederse iki yaşındaki yavrumla birlikte bizde mukaddes inkılâbı muhâfaza için ölmeğe hazırız diyerek cumhuriyete olan bağlılığını ifade etmiştir (Yeni Adana, 5 Kânûnusânî 1931).

Müessif hâdise CHF'sinin 1 Kânûnusânî tarihli ictimâında da uzun uzun müzakere edilmiştir. Müzakere esnasında alınacak tedbirler de gündeme gelmiştir. Bu kapsamda sükûn kanûnu ile İstiklal Mahkemelerinin teşkili gibi vâsitalara lüzûm görülmediği belirterek Menemen ve Manisa'da örfî idâre ilân edilmesine karar verilmiştir. Ayrıca, adliyenin daha çabuk ve hususi bir kanûnla işler hale getirilmesi için fevkalâde bir kanûn hazırlanması, şehitlerin aile ve çocuklarının istikbâllerinin temini için de tedbir alınması öngörülmüştür (Türk Sözü, 2 Kânûnusânî 1931).¹⁸ Bu kararlar doğrultusunda Meclis tarafından Teşkilat-ı Esasiye Kanûnu'nun 86. maddesi uyarınca Menemen, Balıkesir ve Manisa'da 1 Kânûnusânîden itibaren bir ay süreyle örfî idâre ilân olunmuştur (Türk Sözü, 4 Kânûnusânî 1931).¹⁹

Tahkikatla birlikte Derviş Mehmet'e dâir basında tafsilâtli bilgiler yer almaya başlamıştır. Bu bilgilerde Derviş Mehmet'in Çerkez Ethem'in²⁰ çetelerinden biri olduğu ve bütün garbi Anadolu'da bir irticâ ihtilâli yapmak amacıyla hareket ettiği iddiâ edilmiştir. Fakat Menemen vakasını gerçekleştiren gizli teşkilatın hükûmet tarafından ortaya çıkarılmasından dolayı umûmî hareketin önüne geçildiği belirtilmiştir. Yapılan tahkikat sonucunda da fâciaya neden olan mürtecilerin büyük bir şebekeye bağlı olduğu ve Serbest

¹⁵ Uşak'ta da 5.000 kişinin katıldığı bir miting gerçekleştirilmiştir. Hatta Kubilay'ın adını yaşatmak için Menemen'e Kubilay ismi verilmesi temenni edilmiş, akabinde de Meclise, Gazi'ye, Başvekile ve Orduya taziye telgrafları çekilmiştir. Türk Sözü, 2 Kânûnusânî 1931.

¹⁶ Ankara'daki törene Kubilay'ın eşi de katılmıştır. Türk Sözü, 5 Kânûnusânî 1931.

¹⁷ Muallim, zâbit ve diğer sınıflara mensup kadın ve erkek binlerce Türk Ocağı mensubunun katıldığı merasimde Maârif Vekili Esat Müsteşar Mehmet Emin, Lise Müdürü Mithat Beyler ile Kubilay'ın meslektaşları, gençler ve Türk Ocakları namına Hamdullah Suphi Bey birer konuşma yapmışlardır. Mitingin sonunda "*Bugün Türk Ocağında toplanan muhtelif mesleklerle mensup bizleri inkılâbın hedeflerine doğru cereyanında kimsenin durduramayacağı 100 seneden beri irticâ karşı muzaffer olan teceddüt inkılâbın şimdide büyük rehberi arkasında seyrine devam edeceğini aht eder ve bu ahtımızın ilân edilmesine karar veririz*" denilmiştir. Yeni Adana, 4 Kânûnusânî 1931.

¹⁸ İrticâ ve taassup taraftarlarının eline tahrîk ve teşvik aleti vermemek maksadıyla bütün memleketteki câmilerde bulunan ayetli bayrakların toplanarak bir müzeye nakli düşünülmüştür. Türk Sözü, 2 Kânûnusânî 1931.

¹⁹ İdâre-i örfîye amirliğine İkinci Ordu Müfettişi Birinci Ferik Fahrettin Paşa tayin edilmiştir. Türk Sözü, 4 Kânûnusânî 1931; Yeni Adana, 4 Kânûnusânî 1931.

²⁰ Çerkez Ethem hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Aslıyüce, Erdoğan (2009). *Türk Tarihinde İşbirlikçiler ve 150'likler*, İstanbul: Yesevi Yayıncılık, s. 295-301.

Fırka'nın cesâreti kırılmış olan bu irticâcı unsurları ümitlendirdiği dile getirilmiştir. Bu nedenle tahkikatın neticelendirilmesi için fevkalâde tedbirlere lüzûm olduğu ve milletin de irticâ denen canavarın artık bir daha dirilemeyecek surette tenkil edilmesini istediği ifâde edilmiştir. Nitekim olayla ilgili olduğu gerekçesiyle birçok yerde çok sayıda kişi tutuklanmıştır. Bunlar arasında bilhassa olayın tertipçileri olduğu gerekçesiyle çok sayıda Nakşibendî tarikatı mensubunun olması dikkat çekmiştir. Hatta tarikatın "*kutb-ül aktâb*"ı (Allah'ın kendisine tasarruf kudreti vermiş olduğu veli) olduğu ifâde edilen Şeyh Esat Efendi de tutuklananlar arasında yer almıştır. Derviş Mehmet ile birlikte irticâ hareketini hazırlayan müritlerin de doğrudan doğruya Esat Efendi'den emir aldığı açıklanmıştır. Hâdisenin Menemen'deki sorumlusunun ise hoca Saffet Efendi olduğu, bu kişinin her hafta Manisa'ya giderek Hatuniye Câmî'nde vaazlar verdiği ve Manisa'da tevkif edilmiş olan üç hoca ile de ahbab olduğu belirtilmiştir (Türk Sözü, 31 Kânûnuevvel 1930).

Muhâkeme sürecinin başlamasıyla birlikte hâdiseye dâir daha ayrıntılı bilgiler elde edilmiştir. Buna göre Nakşibendî tarikatının kutb-ül aktâbı olduğu iddiâ edilen ve İstanbul Erenköy'de oturduğu belirtilen Şeyh Esat Efendi de hâdiseden sonra tutuklanarak Menemen'e getirilmiştir.²¹ Mürtecileri tahrik eden ve onlara mektupla talimât gönderen kişi olduğu belirtilen Esat Efendi'nin vaktiyle 40 tekkenin şeyhi olduğu ve binlerce müridi bulunduğu, tekkeler kapandıktan sonra müritleriyle mütemediyen muhâbereye devam ettiği, hatta Manisa'nın emekli tabur imamı Rizeli İbrahim Efendi'yi de Manisa havalisi şeyhlerinin halifesi ilân ettiği belirtilmiştir. Derviş Mehmet de bu teşkilata girerek Esat Efendi'nin teşkilatını genişletmeye ve tekkelerini gizli olarak faaliyette tutmağa devam etmek istemiş. Bu sırada Manisa ve İstanbul arasında haberleşmeyi sağlayacak bir kişi aranmış ve Menemen'de irticâ günü Derviş Mehmet'in yanında bulunan ve kargaşadan istifâde ederek firar eden Nalınca Hasan'da bu iş için münâsip görülmüş. Bu şekilde yapılanmasını tamamladığı belirtilen irticâcı teşkilat, bir süre sonra harekete geçerek kanlı hâdiseyi gerçekleştirmiştir. Fâillerin bir kısmı olay yerinde öldürülürken bir kısmı kaçmayı başarmış, ancak onlar da kısa sürede yakalanmıştır (Yeni Adana, 12 Kânûnusânî 1931).²²

Hâdiseye alâkaları olduğu gerekçesiyle Alaşehir'de de 21 kişi tutuklanmıştır. Bunlar, gizli tertibât ile tekke hayatını idâme ettirdikleri, Manisa'dan gitmiş olan bir şeyhe ziyafetler verdikleri ve gizli ayinler yapmak suretiyle Nakşibendî propagandası yaptıkları gerekçesiyle tevkif edilerek muhâkeme edilmek üzere Menemen'e getirilmişlerdir. Ayrıca Narlıdere'de Şeyh Seyah isminde birisi de jandarma tarafından yakalanarak Menemen'e gönderilmiştir. Olayla ilgili tahkikat ve tutuklamalar devam ederken bir taraftan da Manisa, Balıkesir ve Menemen'de örfî idârenin tatbikine başlanmıştır. Bu doğrultuda istasyonlar askerlerce kontrol altına alınmış, trenlerden inenlerin hüviyetleri sorulmaya başlanmış, hüviyetlerini ispat edemeyenler iki şahit veya tanıdık göstermeye mecbur tutulmuş, seyahat için zâbita tarafından tanzim, merkez kumandanlığı tarafından tasdik edilen seyahat vesikası alınması mecbur kılınmıştır, Menemen'deki meyhanelerden iki kapısı olanların birer kapısı zâbitaca kapatılmış, düğün ve mevlüt gibi toplantılar yasaklanmış (Türk Sözü, 11 Kânûnusânî 1931; Yeni Adana, 12 Kânûnusânî 1931), saat 17.00'de meyhaneler, 18.00'de kahvehaneler, 20.00'de lokanta ve sinemaların kapatılacağı, sabah saat 7.00'den önce evden çıkan ve nizâma aykırı hareket edenlerin de derdest edileceği ilân olunmuştur (Türk Sözü, 9 Kânûnusânî 1931). İzmir Posta ve Telgraf başmüdürü de seyyar posta memurlarına verdiği emirle Balıkesir, Manisa ve Menemen'den kapalı mektup alınmayacağını bildirmiştir (Türk Sözü, 8 Kânûnusânî 1931).

Birkaç gün sonra da Menemen Örfî İdâre Mintikası Kumandanı İhsan Bey tarafından dokuz maddelik bir sansür talimât-nâmesi ile dört maddelik idâre-i örfîye beyânnâmesi neşredilmiştir. Beyânnâmeye göre seyahat vesikası almayanların örfî idâre mintikasına girip çıkamayacağı, muhaberat, para ve emanet gönderiminin sansüre tâbi olacağı, gönderilecek mektupların Türkçe olarak kısa bir şekilde yazılacağı ve açık olarak postaya verileceği, istasyon postanesinin kapatılacağı, saat 20.00'den sonra sokaklarda devriyeden başka kimsenin dolaşmayacağı, devriyeler tarafından görülüp de ihtâr edilenlerden ihtâra uymayanların kurşuna dizileceği ve örfî idâre müddetince Menemen'de avcılığın men edildiği açıklanmıştır.²³

Tahkikatın tamamlanmasıyla birlikte tutukluların muhâkemesine başlanmıştır. Bu sırada Divân-ı Harb-i Örfînin Menemen'de Kubilay Mektebi'nde²⁴ ictimâ edeceği, görülecek davaların da üç kısma ayrıldığı belirtilmiştir.²⁵ Buna göre ilk etapta doğrudan doğruya irticâ hâdisesine iştirâk eden veya hâdiseyi tertip veya teşvik edenler ile bunların suç ortaklarının, akabinde hâdiseye doğrudan doğruya alâkası olmamakla beraber Kubilay'ın şehâdeti esnasında bu cellâtlığa seyirci kalanlar ile irticâ haydutlarının hâinliğini ve

²¹ Esat Efendinin 90 yaşında olmasına rağmen güçlü ve zinde birisi olduğu ifâde edilmiştir. Türk Sözü, 2 Kânûnusânî 1931.

²² Tutuklananlar arasında Kubilay'ın başını yeşil bayrağa bağlamak için sahte mehdîye ip veren kunduracı Kâmil, fâciayı müteakip katile sigara ikram eden Molla Hasan ile yeşil bayrağın dikildiği çukuru kazanlar da yer almıştır. Türk Sözü, 8 Kânûnusânî 1931.

²³ Örfî idârenin ilânından sonra İzmir-Menemen arasındaki araç trafiği de oldukça azalmıştır. Türk Sözü, 12 Kânûnusânî 1931; 13 Kânûnusânî 1931.

²⁴ Eski adıyla Zafer Mektebi. Yeni Adana, 9 Kânûnusânî 1931.

²⁵ Tahkikat neticesinde elde edilen evrak miktarının 200'er sayfadan 9 takım olduğu belirtilmiştir. Türk Sözü, 13 Kânûnusânî 1931.

canavarlığını alkışlayanların, son olarak da Foça'da Kaymakam Lütfi Bey aleyhinde tertip edilen suikastın faileri ile tertip ve teşvikçilerinin yargılanacağı açıklanmıştır (Yeni Adana, 16 Kânûnusânî 1931).²⁶

Muhâkeme başlamadan önce Menemen'de olağanüstü güvenlik önlemleri alınmıştır. Bu bağlamda zâbıtâ kuvvetleri takviye edilmiş (Yeni Adana, 15 Kânûnusânî 1931), tutuklular için de İzmir'den 10 pranga ile 10 kelepçe tedârik edilmiştir. Bu esnada Kula, Gördes, Kırkağaç ile Çanakkale'de de bazı kişiler tevkif edilerek Menemen'e sevk edilmiştir (Türk Sözü, 9 Kânûnusânî 1931). Bunlarla birlikte tutuklanan kişi sayısı 122'ye ulaşmıştır. Bu kişiler arasında Kubilay'ın başı kesilirken mürtecilere sigara verenler, alkışlayanlar veya hâdiseye lakayt kalanlar ile irticâ bayrağının çekilmesi için çukur kazıp yardım edenler de yer almıştır (Yeni Adana, 9 Kânûnusânî 1931). Bunların yanı sıra Menemen ahâlîsinden 30 kişi de şapkasız dolaştıkları veya bezlerden kasket taklidi şeyler giydikleri için tutuklanmıştır (Türk Sözü, 11 Kânûnusânî 1931).

İnsanların idâre-i örfîyeye uyum sağlaması ise zaman almıştır. Nitekim ilk etapta seyahat vesikası almadan Menemen'e girmek isteyen 8 Bergama yolcusu jandarmalar tarafından tevkif edilerek Dîvân-ı Harbe sevk edilmiş, her hafta kurulan Menemen pazarı da 13 Ocak günü vesikalar dağıtılmadığı için kurulamamıştır.²⁷

Dîvân-ı Harb-i Örfî 15 Kânûnusânî Perşembe günü muhâkemelere başlamıştır. Avukatların kabul edilmeyeceği açıklanan (Türk Sözü, 16 Kânûnusânî 1931) davada 122 tutuklu yargılanmıştır (Yeni Adana, 15 Kânûnusânî 1931).²⁸ İlk olarak vakayı müteakip yaralı olarak yakalanan Mehmet Emin, nalıncı Hasan, küçük Hasan, Ramazan, satıcı Hüseyin ve topçu Hasan'ın sorgusu gerçekleştirilmiştir. Bunlardan Mehmet Emin, nalıncı Hasan, küçük Hasan ve Ramazan ne surette derviş olduklarını, Derviş Mehmet ile olan münasebetlerini ve fâciayı nasıl gerçekleştirdiklerini ayrıntılı bir şekilde anlatmışlardır. Mehmet Emin, İbrahim hocanın iki sene önce Manisa'da şapka aleyhinde vazettiğini ve Nakşî şeyhlerine karşı muhabbeti olduğunu, Derviş Mehmet'in verdiği esrarlı sigaralar ile meczûb bir hale geldiğini ve Derviş Mehmet'in kendilerine Menemen'de Şeyh Saffet'in evinde misafir kalacaklarını ve onun vâsıtası ile umum Nakşî şeyhlerini harekete geçireceklerini ve bundan sonra Manisa, Ankara ve İstanbul'a gidilerek hükûmeti devirip eskisi gibi tekkeleri açacaklarını söylediğini anlatmış ve olaydan önce Derviş Mehmet'in Menemen'de Şeyh Saffet ile görüştüğünü belirtmiştir. Hasan ise Menemen'de câmiden bayrağı kendisinin çıkardığını ve elindeki bıçakla Kubilay'ın başını kendisinin kestiğini, esrarlı sigaralar ve zikirlerle meczûb bir hale geldiğini, Şeyh Saffet ile Derviş Mehmet arasında muhâbereye aracılık ettiğini, Şeyh Esat'ı ziyaret ederek evinde 10 gün misafir kaldığını ve hâdiseye tekaddüm eden son ictimâi gördüğünü ve tatlıcı Hüseyin'in evinde yapıldığını söylemiştir. Ramazan ise ifâdesinde beş altı aydır derviş olduğunu, fakat silahları gördükten sonra korkarak kaçtığını ve müteakip vakalardan haberinin olmadığını ifâde etmiştir. Tatlıcı Hüseyin ise evinde ictimâ akdettiği hakkındaki iddiâları reddetmiş ve sanıkların zaten kendisine düşman olduklarını ve Hasan'ın evindeki ictimâda bulunduğu için kendisini tanıdıklarını açıklamıştır. Sanıkların sorgularını müteakiben mahkemeye cumartesi gününe kadar ara verilmiştir (Türk Sözü, 18 Kânûnusânî 1931; Yeni Adana, 18 Kânûnusânî 1931).

Muhâkeme esnasında hâdisenin müsebbibinin Şeyh Esat olduğu, Dîvân-ı Harb heyetinin hâdiseyi çok büyük dikkat ile tetkik ettiği, Şeyh Esat'ın halife ismini verdiği insanlarla memleketin her yerinde bir irticâ şebekesi örmeğe çalıştığı, bu faaliyetin elemanlarının da hocalar ve yobazlar olduğu açıklanmıştır. Bu tahkikat, hocaların aynı zamanda inkılâp ve memleket aleyhinde çalışan unsurlar olduğunu, inkılâbı bir türlü hazmedemediklerini, ihtiraslarının ve şuursuz gayelerinin hedefine vâsıl olmak için efkârı nasıl zehirlediklerini de ortaya koymuştur (Türk Sözü, 16 Kânûnusânî 1931).

Muhâkeme sırasında Kubilay'ın refikası Vedia Hanım ile oğlu Balıkesir'den İzmir'e gelmiştir. Vedia Hanım Kubilay ile Aydın'da evlendiklerini ancak iki sene sonra ayrılarak muhâkemeye müracaat ettiklerini, dargınlığa rağmen Kubilay'ı çok sevdiğini ve bu acının kendisini öldüreceğini söylemiştir (Türk Sözü, 13 Kânûnusânî 1931).

Yargulamaların devam ettiği sırada hasta olan Şeyh Esat durumunun kötüleşmesi üzerine askeri hastaneye nakledilmiştir. Bu esnada Şeyh Esat'ın "üç beş serserinin bu hareketiyle benim ne alâkam olabilir, ben masumum" dediği rivâyet olunmuştur. Basına yansıdığı kadarıyla da hastalığı ilerleyen Şeyh Esat'ın doktorlar tarafından itinâ ile tedâvî edilmesine rağmen âkıbetinin yaklaşmakta olduğunu anlayarak oğlu Mehmet Ali'yi yanına çağırarak "artık son günlerimin geldiğini hissediyorum. Hayatımın müntehasında memleket beni fena tanıdı, filhakika ben de fena yaptım. Ne de olsa hükûmet bu memleketin iyiliği için çalışıyor. Böyle lüzûmsuz ve kanlı işlere girişmeyecektim. Allah taksiratımızı affetsin..." ve "...sana son sözüm olsun, sakın hükûmete karşı gelme" dediği iddiâ olunmuştur. Bununla birlikte Şeyh Esat ile oğlu arasında gizli bir geçimsizlik

²⁶ Son gruptakilerin 20 kişi olduğu ve bunların 16'sının serbest, 4'ünün tutuklu olarak muhâkeme edileceği belirtilmiştir. Yeni Adana, 21 Kânûnusânî 1931.

²⁷ 14 Ocağa kadar Menemen'de seyahat vesikası alanların sayısı 112'ye ulaşmıştır. Türk Sözü, 14 Kânûnusânî 1931.

²⁸ 16 Kânûnusânî gününe kadar 165 kişi hakkında lüzûmu muhâkeme kararı verilmiştir. Türk Sözü, 15 Kânûnusânî 1931; Türk Sözü, 16 Kânûnusânî 1931; Yeni Adana, 16 Kânûnusânî 1931.

olduğu, bu nedenle Mehmet Ali'nin babasından ayrılarak İstanbul'a gittiği, zevcesinin ise Şeyh Esat'ın yanında kaldığı ve Mehmet Ali'nin babasının ahvâl ve husûsiyetleri hakkında yaptığı açıklamalar üzerine de Şeyh Esat'ın itirafa başlamak mecburiyetinde kaldığı belirtilmiştir (Yeni Adana, 13 Kânûnusânî 1931).²⁹ Basında yer alan bir değerlendirmede ise Şeyh Esat'ın hastalığının inkılâp düşmanlarını zâhiren müteessir ettiği, diğer taraftan her melanete başvuran bu haydutların en büyük ithâm edicinin sönüp gitmek üzere olmasından memnun olduklarının anlaşıldığı dile getirilmiştir (Türk Sözü, 12 Kânûnusânî 1931).

Sanıkların muhâkeme esnasındaki ifâdelerinden anlaşıldığına göre hâinler tekke mensupları vâsıtasıyla önce tekkeleri ihyâ etmeyi ve bunlar vâsıtasıyla da irticâ hareketlere yol açmayı istemişlerdir (Türk Sözü, 18 Kânûnusânî 1931). Ayrıca sorgusu gerçekleştirilen bütün sanıkların Şeyh Esat'ı ithâm ettiği görülmüştür (Türk Sözü, 19 Kânûnusânî 1931). Şeyh Esat ise dîvân riyâsetine verdiği dilekçede 90 yaşında bulunduğunu, yirmi seneden beri kendi köşesinde ölü bir hayat geçirdiğini ve hükûmete daima bağlı olduğunu söylemiştir (Türk Sözü, 22 Kânûnusânî 1931). Fakat cezası açıklanmadan tedâvî gördüğü askerî revirde 1 Şubat günü saat 16.00'da ölmüştür (Türk Sözü, 2 Şubat 1931).³⁰

Muhâkemenin tamamlanması üzerine cürmü işleyenler ile bu işte parmağı olanlardan 32 kişinin idâmına, 5'i kadın 27 kişinin berâatına, 43 kişinin de muhtelif ve hafif cürümlerle cezalandırılmasına karar verilmiştir.³¹ Dîvân-ı Harb reisi Mustafa Paşa berâat edenlere;

"Sizlerin diğer maznunlarla birlikte icra kılınan muhâkemeniz neticesinde Menemen vekayîini meydana getiren Nakşibendî tarikatına mensup bazı kimseler ile ve tarikatın inkişaf eden irticâ tecelliyatı ile bir alâkanız görülmediğinden dîvân-ı harb heyetince berâatınıza karar verilmiştir. Bu münasebetle size beyân ederim ki bu muazzez vatanın ve milletin refah ve saadetine engel olmak ve kendi aleyhlerinde ufak bir hareket göstermek isteyenlere karşı hükûmet şiddetle hareket eder. Ve suçları olanlar kanûn pençesine çarpar. Bunlar cezalarını göreceklerdir. Hepinizin bu memlekete hayırlı olmanızı ve nur yolunu takip etmenizi tavsiye ederim" demiştir (Yeni Adana, 1 Şubat 1931). Dîvân-ı Harb reisinin sözlerini bitirmesi üzerine berâat hakkı kazananlar hep birlikte *"yaşasın cumhuriyet ve adalet ve memleket"* diye bağırışlar ve sevinçlerinden gözyaşı dökmüşlerdir (Türk Sözü, 29 Kânûnusânî 1931; Yeni Adana, 29 Kânûnusânî 1931; 1 Şubat 1931).

İdâre-i örfîye kumandanı Fahrettin Paşa da *"Geçmiş olsun, adalet her zaman tezahür eder. Suçları olanlar cezalarını çekeceklerdir. Cezaları hitamında bittabi mütenebbik olacaklar ve memleketlerine sadakatle çalışacaklar. Allah taksiratlarını affetsin. Hepinizin dîvân-ı harb-i örfî reisi paşanın söyledikleri gibi memlekete hayırlı olmanızı isterim. Hepinize uğurlar olsun"* demiştir (Yeni Adana, 1 Şubat 1931; Türk Sözü, 3 Şubat 1931; Yeni Adana, 3 Şubat 1931).

İdâmına karar verilenlerden Boğa köyünden Kâhya Ahmetoğlu İsmail ile Manisa'dan terzi Talat'ın cezaları ikişer sene hapse çevrilmiş, Abdülkerim hakkındaki karar da vefatı dolayısıyla tetkike lüzûm görülmemiştir (Türk Sözü, 4 Şubat 1931; Yeni Adana, 4 Şubat 1931). İdâm mahkûmlarının cezaları 5 Şubat günü sabaha karşı saat 2.30'da şehrin muhtelif yerlerinde icra edilmiştir. Derviş Mehmet ise Kubilay'ın başının kesildiği yerde asılmıştır (Türk Sözü, 2 Şubat 1931; 5 Şubat 1931; Yeni Adana, 5 Şubat 1931). İdâm mahkûmlarından Bozalanlı Hüseyin idâm sehvasının önünden kaçmayı başarmış ise de bir süre sonra yiyecek almak üzere gittiği Akgedik köyünde köy muhtarı tarafından yakalanmıştır (Yeni Adana, 12 Şubat 1931). Bundan ötürü Menemen Dîvânı Harb-i Örfî, Akgedik muhtarını aşağıda sureti verilen takdirname ile ödüllendirmiştir (Yeni Adana, 29 Şubat 1931):

"Dîvân-ı Harb-i Örfîce ölüm cezasına mahkûm edilmiş iken sehpa altından kaçan irticâ mahkûmlarından Bozalanlı Hacı İsmail oğlu Hüseyin'in tutulmasında köyünüz ahâlîsinden Yusuf oğlu Mustafa ağa ile köyünüz heyet ve komşularının gösterdiği alâka ve gayreti takdirle karşılar ve bunu aziz köylümüzün cumhuriyet ve inkılâba karşı duydukları alâkanın kudretli bir tezahürü ve bu hissini sarsılmaz bir varlığı olarak kayıt ve telakki eylerim.

Bu vesile ile aziz köylüye dîvân-ı harbin takdirlerini sunarken bu yüksek alâkanın köyünüz inkılâp tarihçesinde yarınki yavrular için en şerefli mefharet sahifeleri ve kıymet biçilmez örnekler hazırlayacağına da eminim.

Dîvân-ı Harb Reisi Mirliva Mustafa"

²⁹ Şeyh Esat'ın bir diğer oğlu da Musul'da bulunduğundan irticâ hâdisesinde ecnebî tahrikâtının bu vâsita ile vuku bulduğundan şüphe edilmiştir. Türk Sözü, 14 Kânûnusânî 1931.

³⁰ Şeyh Esat ölmeden önce oğluna, karısına ve hapisane müdürüne birer mektup yazmıştır. Türk Sözü, 2 Şubat 1931.

³¹ Tutuklu sanıklardan 17 kişi hakkında daha önce meni muhâkeme kararı verilmiştir. Türk Sözü, 26 Kânûnusânî 1931). Menemen Dîvân-ı Harb-i Örfî tarafından muhtelif cezalara çarptırılan 54 kişi Ankara hapishanesine gönderilmiştir. Yeni Adana, 17 Şubat 1931; Türk Sözü, 18 Şubat 1931; Yeni Adana, 18 Şubat 1931. Muhâkeme sonucunda ceza alanlardan birisi de İngiliz Taymis gazetesine yazdığı mektuptan dolayı Alaşehirli Mehmet Ali olmuştur. Buna göre Mehmet Ali yazdığı mektupta hükûmetin şahsiyeti maneviyasını tahkir etmekten, arkadaşı Fehmi ise bu mektubu postaya vermekten dolayı tutuklanmıştır. Muhâkeme safhasında Mehmet Ali, *"Ben kabahatsiz olarak hapsedildiğimi zannedyordum, onun için derdimi hükûmeti cumhuriyete duyurmak istedim ama duyuramadım"* demiştir. Mahkeme başkanının *"Türkiye'de hamdolsun yüzlerce gazete var. Bunlara neden yazmadın da bir İngiliz gazetesine Türkiye Cumhuriyeti ve onun kanûnları aleyhinde bulunmak ihtiyacını hissettin?"* demesi üzerine de *"Paşam yazdım bizim gazeteler bu işe ehemmiyet vermediler"* diyerek kendini savunmuştur. Ancak muhâkeme sonucunda Mehmet Ali ile arkadaşı Fehmi'ye üçer ay hapis ile 30'er lira para cezası verilmiştir. Yeni Adana, 19 Şubat 1931.

İdâre-i örftiyenin süresi Ocak ayı sonunda dolmuştur. Bunun üzerine Heyet-i Vekîlenin 28 Ocak tarihli kararıyla TBMM tarafından bir ay süreyle (Türk Sözü, 30 Kânûnusânî 1931), bu sürenin dolması üzerine de 8 Marta kadar ikinci defa uzatılmıştır (Türk Sözü, 27 Şubat 1931; 1 Mart 1931). Bu tarih itibariyle süresi sona ermiş olup üyeleri de eski görevlerine dönmüşlerdir (Türk Sözü, 9 Mart 1931). Bu esnada Balıkesirlilerin (Yeni Adana, 16 Şubat 1931; Türk Sözü, 17 Şubat 1931; 18 Şubat 1931; 19 Şubat 1931)³² yanı sıra Foça Kaymakamı ile Jandarma Kumandanının da muhâkemesi yapılmıştır.³³

Menemen hâdisesinin fâillerini yargılamak üzere oluşturulan Divân-ı Harb-i Örfî, mürtecileri muhâkeme ederek hak ettikleri cezaları vermiştir. Ancak hâdisenin unutulmaması ve şehitlerin aziz hatırasının belleklerde yaşaması için bir takım tedbirler alınması gerekmiştir. Bu hususta ilk harekete geçen Menemen Belediyesi olmuştur. Bu bağlamda belediye, Kubilay'ın şehit edildiği yerdeki muhâsebe-i hususiye, maârif daireleri, dükkân, kahve ve evlerin istimlâk edilerek yıktırılmak suretiyle "*İnkılâp Meydanı*" adıyla geniş bir meydan yapılacağını açıklamıştır. Ayrıca mürtecilerin bayrağı çıkardıkları Keseköy Mescidi'nin de inkılâp müzesine dönüştürülmesinin düşünüldüğü belirtilmiştir (Türk Sözü, 11 Kânûnusânî 1931). TBMM Başkanı Kâzım Paşa ise millete hitâben neşrettiği beyânnâmede Menemen'de cumhuriyet için hayatını veren genç muallim Kubilay ile bekçiler için bir âbide yaptırılmayı düşündüklerini ve bu nedenle kendi riyâsetleri altında bir âbide komitesinin oluşturulduğunu, millî husûsiyeti gözönüne alarak iştirâk edenlerin genişliğini ve fazlalığını temin için 5 kuruş gibi ufak teberrurların dahi kabul edileceğini, toplanacak paranın İş Bankasında muhâfaza altına alınacağını, miktar ve isimleri içeren listelerin de komite merkezine gönderilerek gazetelerde neşredileceğini açıklamıştır (Türk Sözü, 1 Nisan 1931).³⁴

II. ADANA BASINI VE KAMUOYUNUN MENEMEN OLAYINA TEPKİSİ

Adana'da olaya yönelik ilk tepki dönemin Adana basınının etkili kalemlerinden gelmiştir. Bu noktada olay çeşitli yönleriyle ele alınarak değerlendirilmiştir. Bu yazılardan ilki Ferit Celâl tarafından kaleme alınmış olup "*İrticâ*" başlıklıdır. Ferit Celâl Bey Menemen hâdisesine neden olanların zihniyetinin beş sene evvel küçük bir kasabadan hareket ederek müthiş bir dalga halinde Diyarbakır kapılarına dayanan Şeyh Sait İsyanı'na neden olanlarla aynı olduğunu, ancak Türk milletinin bunların arkasından gidecek kadar şursuz olmadığını ve zaten hâdisenin daha fazla büyümesini de bu tutumun önlediğini, irticânın serseri, esrarkeş ve derbeder taifesinden bekleneceğini, bir dârülfünûn mezunu ile bir muallim veya zâbitten böyle bir hareketin beklenmeyeceğini, irticânın cehâlet ve menfaatleri haleldar olanlarla yürüyeceğini ve ahlâksızların, milliyetsizlerin gölgesine sığınarak can bulacağını belirtmiş, çözüm olarak da inkılâbın kendisini iyi ve kuvvetli tutmak zorunda olduğunu, bundan dolayı gençlik ve münevverlerin tehlikeleri küçük görmemesi gerektiğini belirterek etraftaki inkılâpçı milletlerin inkılâplarının hayatı namına gösterdikleri dikkat ve itinânın ibretle seyredilmesi gerektiğini belirtmiştir (Türk Sözü, 28 Kânûnuevvel 1930). Bu yazıyı müteakiben Ferit Celâl Bey, Atatürk'ün Fevzi Paşa'ya göndermiş olduğu mektubu konu alan "*Gazinin Mektubu*" başlıklı ikinci bir yazı kaleme almıştır. Bu yazısında ise Türk münevverlerinin ve gençlerinin mektubu ibretle okuması gerektiğini belirterek her türlü tehlike anında Ulu Önder'in sesinin yol gösteren bir meşale gibi Türk milletinin önünü aydınlattığını, Menemen hâdisesinin iç yüzünü tüm çıplaklığı ile ortaya koyan bu mektuptan hâdisenin sıradan bir vaka olmadığı ve cumhuriyetin mevcûdiyetine zarar vermek maksadıyla çıkarıldığının anlaşıldığını, ancak cumhuriyetçi Türk ordusu sayesinde fazla büyümeden önlendiğini, insanı en çok üzen hususun ise yakın bir zamana kadar düşman ayakları altında akıl dışı muâmelelere marûz kalmış insanların bazılarının bu vahşiyane manzarayı alkışlaması olduğunu ve irticânın müsebbibi olarak birkaç esrarkeşi kabul etmenin doğru olmadığını ifade etmiştir (Türk Sözü, 29 Kânûnuevvel 1930).

Tonguç tarafından kaleme alınan "*Alınacak Ders*" başlıklı yazıda ise Menemen Olayı CHF'si açısından ele alınmıştır. Bu bağlamda Tonguç, inkılâp ve cumhuriyetin mesuliyetini omuzlarında taşıyan CHF'nin hâdiselerden ibret ve ders alarak kudret ve kuvvetini ona göre tanzim etmesini, hâdisenin Menemen'de Serbest Fırka adayının kazanmasından kaynaklandığı için Menemen'in irticâ açısından müsâit bir yer haline geldiğini, muhâlefetin gerekli olduğunu fakat bunun idâre edilmesinin gerektiğini, aksi takdirde cumhuriyet ve inkılâp için fayda sağlamaktan uzaklaşarak kendi emellerinin tahakkukuna vâsita sağlayarak cumhuriyet ve inkılâpları yıkıcı bir kuvvet haline geleceğini belirterek bundan ötürü yaşanan hâdiseden en çok CHF'sinin ders alması gerektiğini dile getirmiştir (Türk Sözü, 30 Kânûnuevvel 1930).

³² Bunlar, belediye intihâbatı sırasında dini kullanarak halkı hükûmet aleyhine teşvik, tahrîk ve hükûmetin manevi şahsiyetini tahkir etmek suçlamasıyla tutuklanmışlardır. Yeni Adana, 15 Şubat 1931; 17 Şubat 1931; 18 Şubat 1931.

³³ Mahkeme Lütfi Bey'in bir sene ağır hapsine, Jandarma Kumandanının ise berâatına karar vermiştir. Türk Sözü, 26 Şubat 1931. Lütfi Bey kendisine suikastta bulunmakla suçlanan sanıkların bir kısmını konuşturabilmek için işkence yapmakla suçlanmıştır. Yeni Adana, 27 Şubat 1931.

³⁴ Anıtın inşasıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Yaşar, Selman (2011). "Menemen Kubilay Anıtı'nın Açılışı", *History Studies*, Volume 3/2, s. 385-400.

Ferit Celâl kaleme aldığı *“İnkılâp”* başlıklı yazıda ise hâdisenin gün geçtikçe aydınlandığını ve gelen haberlerden garbi Anadolu’nun bir irticâ ateşiyle yanmak üzereyken hâdisenin vaktinden evvel başlamış olmasından dolayı genişlemediğini, vakanın cereyanı esnasında mürtecilerin cumhuriyet ordusunun genç zâbitine karşı gösterdiği canavarlığın bu irticâ teşkilatın gerektiğinde ortaya koyabileceği tehlikeli hâleti rûhiyeyi göstermesi bakımından önemli bir örnek olduğunu, bu olayın fırkanın hareketinin layığıyla kontrol edilememesinden kaynaklandığını, inkılâbın onu yapan insanların devri için büyük zahmet ve büyük mahrûmiyetler manâsına geldiğini ve bunun semeresinin o günkü insanlardan ziyâde gelecek nesiller açısından önem arz ettiğini ve kuvvetli kanûnlarla cumhuriyetin takviyesinin şart olduğunu, inkılâbı tekke dervişlerinin bayraklarına, fırka işlerini medrese zihniyetine ve husumetine kaptıran kimselerin kafasına terk etmenin hem vatan, hem Türk milleti hem de inkılâbı hariç ve dâhilin gayzına terk etmek manâsına geldiğini, bu nedenle inkılâbın dikkat ve itinâ istediğini belirterek yoksa onu bir meydan topu gibi ortaya atar ve mevcûdiyeti büyük bir kıskançlıkla himâye etmezsek bu vatan üzerindeki her şeye yazık olur demiştir (Türk Sözü, 31 Kânûnuevvel 1930).

Ferit Celâl *“Âkıbetleri”* başlıklı yazısında 5 Şubat günü gerçekleşen idâmları konu edinerek cumhuriyetin bükülmez kolunun Menemen hâdisesinin âmillerini darağacına çektiğini ve beklenen adaletin yerine geldiğini, eski itiyât ve itikatların tamamen çökeceğini ancak bunun için birkaç neslin yetişmesine dikkat etmek gerektiğini, sekiz-on senedir muhtelif zamanlarda ve muhtelif yerlerde inkılâbın aleyhine müteveccih hareketler dolayısıyla başları ezilenler olmakla birlikte geri kalanların ümitlerinin ölmediğini, bundan dolayı yeni neslin uhdesine terettüp eden ağır vazîfeler olduğunu, cumhuriyetin müsmir ve muvaffakiyetli olması ile ciddi surette meşgul olmak icap ettiğini ve onun bekasını temin için afakî şeylerden sarfınazar ederek kolları sıvayıp sert hamlelerle geçmiş devirlerin batıl ve uyusuk zihniyetlerini mağlup etmenin önem arz ettiğini ve Türk milletinin ancak bu inkılâbı yaşatabilmekle ayakta durabileceğini, cumhuriyetin bu milletin en son ve en ciddi ilacı olduğunu, bu ilacın damarlara, kafalara verdiği yenilik ve zindelleme geçmiş asırların rehâvet ve acılarının telâfi edebileceğini, aksi takdirde etraftaki düşmanlıkların zâil olmadığını ve Türk milletinin bir daha ayağa kalkmamak üzere parçalanmasını beklediklerini belirterek yazısına şöyle devam etmiştir (Türk Sözü, 10 Şubat 1931).

“...Gerek cehâlet, gerekse hıyânet yüzünden memleketin nizâm ve intizâmını bozmaya inkılâbı velev ki cüzî olsun incitmeye tevessül edenlerin af edilebilmelerine imkân yoktur. Mücrim cürmünün şiddet ve şümûlüne göre behemehâl cezasını bulacaktır.

Hiçbir zaman gaflete düşmemek, şunun bunun aldatıcı sözlerine inanmamak halkın en birinci vazîfesi olmalıdır. Müthiş bir cinayeti alkışlayacak derecede fazilet ve ahlâktan mahrûm bir şerîr haline düşmek, Türklere yakışan bir mertlik ve asâlet değildir. Türk milleti vahşiyane hıyânet ve cinayetlerden şiddetle teneffür eder.

Son fırka işlerinde halkın uyuşmuş hislerini canlandırmak suretiyle onu bir karanlığa sürüklemek isteyen sefiller olmuştur. Eğer hükûmet tedbir almasaydı birçok yerlerde pek nahoş vakalar çıkabilirdi.

Menemen hâdisesi bizim için ebedî bir ibret olmalı. Her adamın sözüne, yazısına inanarak yoldan saparak kendisini beyhude yere yakmamalı. İnkılâbın sert yumruğuna boş yere kafasını dayamamalı.

Onlar âkıbetlerine kavuştular. Kubilay’ın kanı ödendi. İnkılâp bir tehlikeden daha kurtuldu. Yalnız halkımızın politika işlerinde dikkatli olmasını her açılan ağzın kerâmet saçtığına inanmamasını ve samimi olanlarla olmayanları seçmesini tavsiye ederiz. Acemi doktorlar elinden şifâ diye içilen ilacın şedit bir zehir olduğunu bilmesi icap ettiğini hatırlatırız.”

Hâdiseyi çeşitli yönleriyle ele alarak değerlendiren bu yazıların yanı sıra Türk Ocağı mensupları ile bazı öğretmen ve öğrenciler de hâdiseye dâir tepkilerini dile getirmişlerdir. Bu bağlamda Adana Türk Ocağı mensubu gençler elim hâdiseyi tel’in etmek için Ocak salonunda toplanmışlardır. Bu tören dönemin Adana basını tarafından *“İrfan ordusunun kıymetli bir uzvu ve aynı zamanda cumhuriyet ordusunun fedakâr zâbiti olan şehit Kubilay Bey’i nihayetsiz bir kardeş teessürü ile yâd ederken hâdiseye fâillerine lanet ve nefret yağdırmışlardır”* şeklinde değerlendirilmiştir. Tören esnasında yapılan bir konuşmada ise *“hâdisenin çoktan beri ezilmiş olan irticâ yalanının hâlâ yaşadığını, zaman ve fırsat buldukça da cumhuriyet ve inkılâbın hayatına kast etmekten çekinmediğini gösterdiği söylemiş ve bunun karşısında gençliğin vazîfesini unutmayacağını ve vazîfeye hazır bulunduğunu”* belirtilmiştir (Türk Sözü, 30 Kânûnuevvel 1930).

Adana Lisesi öğretmenleri ile öğrencileri de Türk Sözü gazetesine gönderdikleri mektupla Adana gençliğinin inkılâba karşı gösterdikleri temiz ve asil hissiyatı şu sözlerle dile getirmişlerdir (Türk Sözü, 31 Kânûnuevvel 1930):

“Menemen’de şekli itibariyle canavar ruhlu birkaç mürtecînin kuduzca saldırışı gibi görünen fakat hakikatte zulmün ve kara kuvvetin nura ve hakku hakikata bir suikastından başka bir şey olmayan fâciayı öğrendik ve tetkik ettik. Hükmettik ki son kurbanı olmasını dilediğimiz Türk muallim ve zâbitimiz Fehmi Kubilay Bey’in kanına saldıran melun ruhlar Türklüğe, genç Türk, cumhuriyet ve inkılâbına ve Türkün istiklal ve istikbâline saldırmışlardır.

En aşığı iki asırdan beri Türk milletinin hayat ve kabiliyetine mütemadiyen engel olan ve zaman zaman Patrona Halil, Kabakçı Mustafa, Abdülhamit, Deroiş Vahdeti, Vahdettin ve Ferit, Şeyh Sait ve en sonda da Şeyh Mehmet suretinde teşahhus eden bu mel'un ve sefil ruhlar maalesef aziz Türk toprağının her tarafında hatta etrafında zehirli engerek yılanları gibi kıvranıp dolaşmaktadır.

Bunu her dakika görmekte ve hissetmekteyiz.

Kadir ve kahir cumhuriyet ve halk hükûmetinin bu yılanların dişlerini söküp kafalarını bila merhamet ezeceğinde bir an bile tereddüt etmemekteyiz. Biz Türk Cumhuriyetinin Adana serhaddindeki ruhunu temsil eden münevver gençlik zümresi Adana lisesinin bütün talebesi ile talim ve idâre heyeti mefkûre uğruna temiz kanını feda etmekten çekinmeyen mukaddes muallim zâbitimiz Fehmi Kubilay'ın ruhunu taziz ederken sefil ve şeni ruhlu irticâ ve kahrolup gebereceği mukadder ve muhakkak olan mürtecileri de en samimi hislerimizle tel'in etmekte ve bütün cihana Ulu Halaskarımızın ulu Gazi Mustafa Kemal'in mukaddes emaneti olan Türk cumhuriyeti ve inkılâbı ilelebet yaşayacaktır ve yaşatacağız diye en güür sesimizle haykırmaktayız."

Erkek Muallim Mektebinden Türk Sözü gazetesine gönderilen mektup ise şu şekildedir (Türk Sözü, 31 Kânûnuevvel 1930):

"Büyük Gazinin gençliğe emanet ettiği aziz inkılâp ve cumhuriyeti sarsmağa çalışan mürtecî unsurların ika ettiği Menemen fâciasını nefretle karşılar ve inkılâba düşman her harekete ruhumuzdaki milliyet kaynağının çelikleştiği göğsümüzle siper olmağa bu yolda kahramanca canını veren aziz arkadaşımız Kubilay'ın şerefli hatırası karşısında yeniden ahdettiğimizi alenen beyân eyleriz.

Adana Erkek Muallim Mektebi talebeleri namına

Fazıl Turgut"

Menemen Olayı'nın Nakşibendî tarikatına mensup kişilerce gerçekleştirildiğinin anlaşılması üzerine Adana'da bulunan bazı Nakşibendî tarikatı mensubu kişiler de gözaltına alınmıştır (Türk Sözü, 21 Kânûnusânî 1931). Bu bağlamda Kozan'dan 31'i erkek 1'i de kadın olmak üzere 32 kişi gözaltına alınarak Menemen'e gönderilmek üzere Adana'ya getirilmişler, buradan da Mersin'e götürülmüşlerdir (Türk Sözü, 5 Şubat 1931; Yeni Adana, 5 Şubat 1931). Ancak Menemen Dîvân-ı Harb-i Örfî Müddeî Umûmîliğinin gönderilmelerine gerek olmadığı yönündeki telgrafı üzerine serbest bırakılmışlardır (Yeni Adana, 6 Şubat 1931; 8 Şubat 1931).

Hâdiseye dâir Yeni Adana gazetesinde yer alan ilginç bir haberde ise yakın zamanda yaşanmış olan sel hâdisesi esnasında zarar görmüş kişilere Hilâl-i Ahmer tarafından yardım yapıldığı, fakat bu esnada kendilerine verilen parayı yeterli görmeyen iki kişinin memnuniyetsizliğini "*bizimkiler İzmir'de bayraklarını açtılar, işte geliyorlar. Onlar gelsin de keseceklerimizi biz biliriz*" şeklinde dile getirdiği için tevkif edildiği bilgisine yer verilmiştir. Bu kişiler haklarında yapılan tahkikat (Yeni Adana, 29 Kânûnusânî 1931) neticesinde muhâkeme edilmek üzere 5 Şubat günü trenle Menemen'e gönderilmişlerdir (Yeni Adana, 5 Şubat 1931). Dîvân-ı Harbteki muhâkemeleri neticesinde ise haklarında yeterli derecede delil olmadığı gerekçesiyle berâatlarına karar verilmiştir (Yeni Adana, 3 Mart 1931). Bu örnek, dönemin hâleti rûhiyesini yansıması bakımından da dikkate değer bir vaka olmuştur.

SONUÇ

23 Aralık 1930 tarihinde İzmir'in Menemen ilçesinde yaşanan ve Menemen Olayı adıyla tarihe geçen hâdiseye, Cumhuriyet'in ilk yıllarında yaşanmış olan önemli irticâ olaylarından birisidir. Hâdiseyi müteâkıben yapılan tahkikat neticesinde rejime yönelik olduğu saptanan olayın fâilleri kısa sürede yakalanarak yargılanmışlar ve hak ettikleri cezaları almışlardır. Ancak hâdisenin Cumhuriyet'in ilk yıllarında gerçekleşen ve başarısızlıkla sonuçlanan çok partili hayata geçiş denemesi sonrasında meydana gelmiş olması yeni rejimin en azından toplumun belli bir kesimi tarafından benimsenmediğini ortaya koymuştur. Bunun yanı sıra Türkiye'de çok partili hayata geçişin bir süre ertelenmesine neden olması bakımından da Türk demokrasisinin gelişimini olumsuz yönde etkilemiştir.

Tüm yurttta büyük bir infîale neden olan hâdiseye Adana'da da büyük üzüntü ve tepkiyle karşılanmıştır. Fâillerin kısa sürede yakalanarak yargılanmaları ve hak ettikleri cezaları alması ise bu üzüntüyü bir nebze olsun hafifletmiştir. Dönemin Adana basınında olay, Ankara ve İzmir basınından yapılan alıntı haberlerle okuyucuya aktarıldığı için hâdiseye dâir genel bilinenler dile getirilmiştir. Bununla birlikte dönemin Adana basınıının etkili kalemlerinden olan Ferit Celâl Bey (Güven) hâdisenin meydana gelişini, muhâkeme safhasını ve idâm cezalarının infâzına kadar olan süreci çeşitli yazılarıyla ele almıştır. Bu yazılarında bilhassa Türk münevverlerine ve gençliğine iş düştüğünü belirterek cumhuriyetin kazanımlarından en fazla gelecek nesillerin istifâde edeceğini, bu nedenle inkılâplara sahip çıkmak gerektiğini ve gelecek birkaç neslin yetişmesine dikkat ederek cumhuriyet aşkının gönüllere yerleştirilmesinin elzem olduğunu dile getirmiştir.

Gazetecilerin yanı sıra öğretmen ve öğrenciler de gazetelere göndermiş oldukları mektuplarla tepkilerini dile getirmişlerdir. Bu tepkilerini "*Son kurban olmasını dilediğimiz Türk muallim ve zâbitimiz Fehmi Kubilay Bey'in kanına saldıran melun ruhlar Türklüğe, genç Türk, Cumhuriyet ve inkılâbına ve Türkün istiklal ve*

istikbâline saldırmışlardır" şeklinde ifâde etmişlerdir. Adana Türk Ocağı mensubu gençler ise elim hâdiseyi kınamak için Ocak salonunda toplanmışlardır. Bu esnada yapılan bir konuşmada "*Hâdisenin çoktan beri ezilmiş olan irticâ yalanının hâlâ yaşadığını, zaman ve fırsat buldukça da Cumhuriyet ve inkılâbın hayatına kast etmekten çekinmediğini gösterdiğini söylemiş ve bunun karşısında gençliğin vazîfesini unutmayacağını ve vazîfeye hazır bulunduğunu*" belirtilmiştir. Bu tepkilerden de anlaşıldığı üzere Adana kamuoyu olayı kınayarak cumhuriyete ve getirdiği değerlere sahip çıkmak gerektiğini ve gerektiğinde de her türlü sorumluluğu almaya hazır olduğunu beyân etmiştir.

KAYNAKÇA

Sürelî Yayınlar

Türk Sözü (1930-1931)

Yeni Adana (1930-1931)

Kitaplar ve Makaleler

AKALIN, Gülseren (1998). *Millî Mücadele Döneminde Adana Basını*, Adana.

_____ (2000). "Kurtuluş Savaşında Adana Basını", *Efsaneden Tarihe Tarihten Bugüne Adana Köprü Başı*, (Haz. Erman Artun-M. Sabri Koz). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, s. 123-127.

ASLIYÜCE, Erdoğan (2009). *Türk Tarihinde İşbirlikçiler ve 150'likler*, İstanbul: Yesevi Yayıncılık.

AYHAN, Yusuf (1963). *Mustafa Kemal'in Pozantı Kongresi ve Adana'nın Kurtuluşu*, Adana.

COŞAR, Ömer Sami (1965). *Millî Mücadele Basını*, İstanbul.

İSLAM, İbrahim (1995). *Millî Mücadele'de Yeni Adana Gazetesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

İsmail Tevfik (1932). *Adana Vilâyeti Matbuatı*, Ankara.

OKYAR, Osman-SEYİTDANLIOĞLU, Mehmet (1999). *Fethî Okyar'ın Anıları (Atatürk, Okyar ve Çok Partili Türkiye)*, Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.

PARMAKSIZOĞLU, Abbas (1959). *Türk Gazetecilik ve Basın Tarihi*, İstanbul.

SOYAK, Hasan Rıza (2005). *Atatürk'ten Hatıralar*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

TEZEL, Yahya S. (2002). *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

TOROS, Taha (2001). *Kurtuluş Savaşı'nda Çukurova*, Ankara.

VARLIK, Bülent (1985). "Mütareke ve Millî Mücadele Basını", *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 5, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 1200-1210.

YAŞAR, Selman (2011). "Menemen Kubilay Anıtı'nın Açılışı", *History Studies*, Volume 3/2, s. 385-400.

YEŞİL, Ahmet (2002). *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*, Ankara: Cedit Neşriyat.

YETKİN, Çetin (1982). *Serbest Cumhuriyet Fırkası Olayı*, İstanbul: Karacan Yayınları.

"Adana", *Yurt Ansiklopedisi* (1981). Cilt I, İstanbul, s. 7-181.

YÜCEL, M. Serhan (2006). *Türkiye'nin Siyasal Partileri (1859-2005)*, İstanbul: Alfa Yayınları.

ZÜRCHER, Erik Jan (2003). *Cumhuriyetin İlk Yıllarında Siyasal Muhâlefet Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (1924-1925)*, Çeviren: Gül Çağalı Güven, İstanbul: İletişim Yayınları.